

Úvodem

Toto číslo *Studii z aplikované lingvistiky* je číslem řádným s vročením 1/2015, ale na rozdíl od jiných čísel je tematicky jednotné: věnuje se mediální reprezentaci několika vybraných událostí lokalizovaných v České republice, na něž nahlíží primárně prostřednictvím kritické analýzy diskurzu.

Kritická analýza diskurzu (CDA) nemá v České republice ve srovnání s tradičními centry, odkud tento přístup vzešel nebo kde se soustavně pěstuje (například Velká Británie, Rakousko, Španělsko, Polsko), vybudovanou srovnatelně pevnou pozici či silné personální zastoupení. Na jednu stranu má mnoho badatelů nejen z oboru jazykovědy vhléd do charakteru, základních principů a metod CDA, avšak již méně badatelů o ni systematicky opírá svůj výzkum — existuje přitom jen jedna česká publikace, jež explicitně a detailně formuluje, proč tak nečiní (viz Homoláč, 2011). Neexistuje výzkumné centrum nebo univerzitní pracoviště, kde by se etabloval výzkumný tým postavený na CDA, jedná se spíše o jednotlivé publikace opřené (mimo jiné) o tuto metodu a jednotlivé badatele, pro něž je CDA při výzkumu diskurzu metodou primární. Prozatím také vzniklo jen omezené množství případových studií, jež by byly založeny na českém materiálu, věnovaly se různorodým tématům a prověřovaly metodu v praxi; dosud nejpočetnější jsou reflexe postavení minorit v České republice, např. obraz islámu v českých médiích u Sedláčkové (2010) nebo soustavnější výzkum mediální reprezentace Romů, popřípadě jiných menšin v českých médiích (viz Homoláč et al., 2003; Homoláč, 2011; Chovanec, 2013). Přitom v jiných společenských a humanitních vědách (například v literární vědě, historii, sociologii nebo politologii) je patrné, že analýza diskurzu, která není založena pouze na textové analýze v užším slova smyslu, ale zohledňuje sociopolitické a historické parametry diskurzivních aktů, je metodou poptávanou a že spolupráce lingvistů s odborníky v uvedených oborech je vnímána jako potřebná.

V předestřené situaci si toto číslo má podle našeho soudu klást spíše jen dílčí, a tedy realistické cíle. Po úvaze jsme se rozhodli přispět několika případovými studii zaměřenými na vybraná témata a události, jež v českém mediálním prostoru v posledních letech zaujímaly alespoň po nějakou dobu významné místo. Konkrétně toto číslo přináší komparativní analýzu mediálního obrazu alternativních subkultur, a to jednak příslušníků undergroundu v době normalizace a jednak stoupců free-tekna v letech 2004–2006 (Kateřina Kubová), dále environmentální téma spjaté s debatou o roli a správě národního parku Šumava (Michal L. Hořejší) a analýzu mediální proměny diskurzu o lékařské výzvě *Děkujeme, odcházíme* (Ondřej Dufek). Mediální

OPEN ACCESS

perspektivu obohacuje analýza obrazu českých a vietnamských komunit vycházející z dokumentárních filmů (Sylva Švejdarová).

V případových studiích jsme se zaměřili na diskurz mediální. Je to dáno zaprvé vývojem CDA: mediální diskurz si získává v CDA hodně pozornosti a existují četné analýzy mediálních projevů, a tedy i četné analytické postupy na tuto oblast již aplikované (viz např. van Dijk, 1988; Fowler, 1991; Fairclough, 1995; Kong, 2009). Druhý důvod je obsahový: média mají v naší soudobé (minimálně západní) společnosti klíčové postavení abstraktního filtru vybírajícího zprostředkovatelné a zprostředkovávané události, a tedy filtru formujícího, který významným způsobem (podle některých pojetí i nejvýrazněji vůbec) ovlivňuje veřejné mínění. Tuto funkci médií při formování a šíření narativů jsme proto vnímali jako natolik podstatnou, že jsme se ji rozhodli ve svých příspěvcích reflektovat. Zaměřili jsme se přitom na psané texty publikované v tištěných i internetových médiích.

Domníváme se, že případové studie mohou být vhodným způsobem, jak prověřit aplikovatelnost metod navržených v rámci CDA a zároveň integrovat některé z novějších inspiračních zdrojů, což může přinést nejen konkrétní poznatky o využitelnosti analytických nástrojů, ale také přispět do obecnější diskuse o možnostech a mezích CDA. Kritická analýza diskurzu je v posledních dvou desetiletích podrobována kritice (Widdowson, 1995; 1998; Seidlhofer, 2003), což její stoupence vede jednak k (re)formulacím teoretických východisek a jejich vztahu např. k sociologickým teoriím (viz např. Chouliaraki — Fairclough, 1999; Forchtner, 2011), jednak k vývoji uplatňovaných analytických postupů směrem k větší preciznosti a kontrolovanosti (viz např. Wodak — Meyer, 2010; Wodak — Weiss, 2003), mimo jiné také s oporou o vyvíjející se metody korpusové lingvistiky (Mautner, 2009) nebo o využití studia metafory a metonymie v kognitivní lingvistice (Dirven et al., 2010). O aktuálním stavu této diskuse, o teoretických východiscích CDA i o konkrétních analýzách a jejich vlivu na podobu diskurzů, jež vedeme a utváříme, jsme v rubrice Osobnost hovořili s Bernhardem Forchtnerem, sociologem a lingvistou působícím na Humboldtově univerzitě v Berlíně, jenž na podzim roku 2013 vystoupil se sérií přednášek v rámci cyklu Přednášky zahraničních profesorů,¹ který realizoval Ústav českého jazyka a teorie komunikace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.²

Obdobníci zabývající se analýzou diskurzu se shodují na tom, že kritickoanalytický diskurzivní přístup není adekvátní pojmát jako teoreticky a metodologicky homogenní oblast. Vydělují se různé směry, z nichž vždy zmiňovanými jsou pojetí Normana Fairclougha, sociokognitivní pojetí Teuna A. van Dijka, jež klade důraz na kognitivní rovinu reprezentací konceptů přítomných v diskurzích promluvách a asymetričnost dominantních diskurzů spatřuje především v primárně negativní re-

1 Cyklus Přednášky zahraničních profesorů byl realizován v rámci projektu Operačního programu Praha Adaptabilita „Rozvoj a inovace bakalářského studia českého jazyka“, který probíhal v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze v letech 2011–2013. Podrobnosti o náplni a výstupech projektu jsou dostupné na internetových stránkách <<http://ucjtk.ff.cuni.cz/oppa>>.

2 O podzimním běhu přednášek včetně vystoupení B. Forchtnera referují O. Dufek, A. Kříž a H. Prokšová (2013a). Titíž autoři (2013b) představili i jarní přednáškový běh.

prezentaci skupiny „oni“ a pozitivním podání „nás“, tedy většiny. Další vlivnou větví v CDA je diskurzivně-historický přístup (*Discourse-Historical Approach*; DHA) vyvinutý Ruth Wodakovou a Martinem Reisiglem.³ Za účelem jeho bližšího představení jsme do tohoto čísla zařadili v rubrice Osobnost portrét Ruth Wodakové coby jedné z nejvýznamnějších představitelky CDA vůbec a dále v rubrice Knihovna český překlad jedné z úvodových studií Martina Reisigla a Ruth Wodakové (2010), kteří představují diskurzivně-historický přístup, jeho principy a uplatnění v analytické praxi. Všechny kritickoanalytické příspěvky tohoto čísla pojí právě explicitní přihlášení se k této odnoži CDA coby jedné z kontrolovatelných, lingvisticky systematických metod, která přitom zohledňuje sociologický, politický a historický kontext analyzovaných diskurzů a diskurzivních promluv a přináší široce požímanou interdisciplinární interpretaci diskurzivní praxe jako jednoho z typů sociálních aktů. V souladu s DHA jako „konstitutivní prvky diskurzu“ (Reisigl — Wodak, 2010, s. 89) chápeme (i) vztah k hypertématu (hlavnímu tématu celého diskurzu, k němuž se vztahují jednotlivé texty), (ii) pluralitu perspektiv, náhledů na dané hypertéma — z toho důvodu přijímáme Hajerův (1993) termín *narativu* pro označení jedné koherentní perspektivy, již může v diskurzu svými projevy utvářet a šířit skupina aktérů označovaná jako diskurzivní koalice, a nakonec (iii) argumentativnost, tedy předpoklad explicitní nebo skryté argumentační výstavby určitého diskurzu.

Číslo uzavírá recenze kolektivní publikace *Discourses on Immigration in Times of Economic Crisis: A Critical Perspective*, jež vyšla v roce 2013 pod edičním vedením Maríí Martínez Lirolové a zabývá se jednou z typických oblastí často podrobovaných kritické analýze, a to obrazem imigrantů v diskurzu majority. Specifikem recenzované publikace přitom je, že toto téma sleduje v době ovlivněné ekonomickou krizí po roce 2006 a jejími důsledky.

Nápad na toto číslo SALi vzešel z volitelného semináře *Mediální mýty: kritická analýza mediálního diskurzu*, který se pod vedením hlavní editorky tohoto čísla realizoval v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze v akademickém roce 2011/2012. Účastníkům semináře děkujeme za podněty k prvním podobám některých příspěvků a za cenné diskuse. Zvláštní dík patří Stefanovi Segimu, jenž do tohoto projektu při všech setkáních vnášel hybnou sílu a inspiraci.

Eva Lehečková

LITERATURA:

DIRVEN, René — POLZENHAGEN, Frank — WOLF, Hans-Georg (2007): <i>Cognitive linguistics, ideology, and Critical Discourse Analysis</i>. In: Dirk Geeraerts — Hubert Cuyckens (eds.), <i>Handbook of Cognitive Linguistics</i>. Oxford: Oxford University Press, s. 1222–1240.	DUFEK, Ondřej — KRÍŽ, Adam — PROKŠOVÁ, Hana (2013a): <i>Přednášky zahraničních profesorů I. Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics</i>, 3(1), s. 115–126. DUFEK, Ondřej — KRÍŽ, Adam — PROKŠOVÁ, Hana (2013b): <i>Pražské přednášky</i>

3 Toto je pouze hrubé nastínění vnitřní diverzity přístupů v rámci CDA, jež je postačující pro potřeby tohoto úvodu, rozhodně je však nelze vnímat jako postihující skutečnou pluralitu. Podrobnější poučení lze nalézt např. v publikaci Wodakové a Meyera (2010).

- zahraničních profesorů II. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 3(2), s. 131–138.
- FAIRCLOUGH, Norman (1995): *Media Discourse*. London — New York, NY: Bloomsbury Publishing.
- FORCHTNER, Bernhard (2011): Critique, the discourse-historical approach and the Frankfurt School. *Critical Discourse Studies*, 8(1), s. 1–14.
- FOWLER, Roger (1991): *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. New York, NY: Routledge.
- HAJER, Maarten A. (1993): Discourse coalitions and the institutionalization of practise: the case of acid rain in Britain. In: Frank Fischer — John Forester (eds.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham, NC: Duke University Press, s. 43–76.
- HOMOLÁČ, Jiří (2011): *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum.
- HOMOLÁČ, Jiří — KARHANOVÁ, Kamila — NEKVAPIL, Jiří (eds.) (2003): *Obraz Romů ve středoevropských masmédiích po roce 1989* [online]. Praha: Doplněk. Cit. 26. 11. 2013. Dostupné z WWW: <http://ulug.ff.cuni.cz/projekty/romove/obraz_romu.pdf>.
- CHOVANEC, Jan (2012): Implicit meanings and racism in political advertising. In: Olga Dontcheva-Navratilova — Renata Povolná (eds.), *Discourse Interpretation: Approaches and Applications*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 55–79.
- CHOVANEC, Jan (2013): How come you're not a criminal? Immigrant stereotyping and ethnic profiling in the press. In: María Martínez Lirola (ed.), *Discourses on Immigration in Times of Economic Crisis: A Critical Perspective*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 194–215.
- CHOULIARAKI, Lilie — FAIRCLOUGH, Norman (1999): *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- JIRÁK, Jan — KÖPPLOVÁ, Barbara (2003): *Média a společnost*. Praha: Portál.
- KONG, Kenneth C. C. (2009): Media discourse. In: Jan Renkema (ed.), *Discourse, of Course: An Overview of Research in Discourse Studies*. Amsterdam — Philadelphia, PA: John Benjamins, s. 253–276.
- MAUTNER, Gerlinde (2009): Corpora and critical discourse analysis. In: Paul Baker (ed.), *Contemporary Corpus Linguistics*. London: Continuum, s. 32–46.
- REISIGL, Martin — WODAK, Ruth (2010): Discourse-historical approach (DHA). In: Ruth Wodak — Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, s. 87–121.
- SEDLÁČKOVÁ, Lucie (2010): *Islám v médiích: Mediální reprezentace sporu o karikatury islámského proroka Mohameda v Mladé frontě DNES*. Liberec: Bor.
- SEIDLHOFER, Barbara (ed.) (2003): *Controversies in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- VAN DIJK, Teun A. (1988): *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- WIDDOWSON, Henry G. (1995): Discourse analysis: a critical view. *Language and Literature*, 16(4), s. 157–172.
- WIDDOWSON, Henry G. (1998): The theory and practice of Critical Discourse Analysis. *Applied Linguistics*, 19(1), s. 136–151.
- WODAK, Ruth — MEYER, Michael (eds.) (2010): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications.
- WODAK, Ruth — WEISS, Gilbert (eds.) (2003): *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. London: Palgrave Macmillan.